

**The State and the
Romanian Peasant**

STATUL ȘI ȚĂRANUL ROMÂN. UN STUDIU DE CAZ

MALINA FRUNZĂ, BOGDAN VOICU

The article focuses on the study of a rural community underlying the perception of the villagers about the role that the state and his institutions must play for the individual welfare.

We use in our explanation the concept of individualism-collectivism as it was developed by S. Schwartz.

From this angle, the Romanian peasant seems to have an ambivalent attitude, continuously oscillating between the appeal to the State (invoked as a protective father) and the use of some strategies to avoid the obedience to the rules imposed by the State.

În România contemporană se vorbește mult despre cum trebuie să arate statul în urma "tranziției", oferindu-se multe și variate modele. Ceea ce se pierde adesea din vedere este măsura în care aceste modele concordă cu realitățile socio-economice existente.

Eseul de față se concentrează pe studiul unei comunități rurale (reprezentative pentru zona Bărăganului), urmărind în principal percepția membrilor ei asupra rolului pe care statul și instituțiile sale trebuie să-l joace pentru bunăstarea individului. Totodată, căutăm să punem în relație comportamentul și atitudinile locuitorilor acestei localități rurale cu cele ale întregii țărâni române.

Utilizând conceptul de individualism-colectivism (INDCOL) așa cum este el propus de Schwartz (1992, 1993) abordarea noastră pune în lumină ambivalența atitudinii țăranului, constând într-o oscilație continuă între recursul la statul invocat ca un tată protector și adoptarea unor strategii de evitare a acestuia. Statul este, în același timp, un prieten și un dușman. El trebuie să se implice activ în viața economică și socială a comunității sătești, totodată trebuind să fie mai mult decât liberal, lăsându-i pe oameni să trăiască așa cum vor ei.

Lucrarea este structurată în trei părți: în primul rând încercăm să schițăm contextul istoric și social în care are loc analiza, accentuând caracteristicile comunității în cauză. Prezentăm apoi conceptul INDCOL, aplicându-l la realitatea satului românesc studiat. În final, sintetizăm modul de raportare al țăranului la stat prin prisma dimensiunilor individualism-colectivismului.

Modelul agrar și modelul agricol

În România modernă, populația rurală a deținut întotdeauna ponderi însemnate. Datele recensământului din 1930 arată că majoritatea covârșitoare a românilor (79,8%) trăia la sate. După război și 50 de ani de comunism, în 1992 "numai" 45,2% din populație locuia în mediul rural. Legăturile cu lumea satului persistă însă și sunt deosebit de puternice și pentru cea mai mare parte a orașenilor ai căror părinți și rude au rămas la țară.

Pentru toți acești oameni, tranziția de la comunism la postcomunism a adus în centrul atenției problema pământului, generatoare de dispute și pasiuni.

România a cunoscut de-a lungul timpului mai multe valuri de improprietare. Cele mai importante au fost cea din 1864 (reforma agrară a lui Cuza), și cea imediat următoare primului război mondial. Toate aceste reforme au avut drept consecință punerea în posesie a unui număr impresionant de țărani cu proprietăți a căror dimensiune medie s-a situat în jurul a cinci hectare. În decursul anilor însă, această proprietate s-a micșorat treptat, ca urmare a împărțirilor generate de moșteniri succesive, asociate cu o erodare rezultată din datoriile contractate de proprietari.

Reforme agrare au oferit țăranului doar pământul, nu și utilajele necesare exploatării sale eficiente. Consecința a fost că lotul de cinci hectare nu putea asigura existența proprietarului. Legile și reglementările agrare ce au urmat "s-au rezumat, în mare măsură, la convertirea periodică a datoriilor țăranilor sărăciți și reinjectarea în doze mici a unei proprietăți necesare supraviețuirii forței de muncă rurale" (V. Mihăilescu, 1995).

Mai mult, s-a creat și întreținut artificial un adevărat "mit al proprietății pământului", existența acesteia reprezentând

principalul simbol al independenței și supraviețuirii gospodăriei țărănești. Pământul s-a transformat astfel în capital politic, guvernele de orice orientare grăbindu-se să garanteze existența proprietății țărănești. Astfel, atât statul, cât și țăranii au pus în centrul preocupărilor lor mai degrabă proprietatea și mai puțin productivitatea.

După 1990, atât guvernul, cât și opoziția au căutat să exploateze acest capital. Consecința a fost apariția, în 1991, a Legii Fondului Funciar ce prevedea retrocedarea parcelor de pământ de maximum zece hectare vechilor proprietari de înainte de colectivizare. De asemenea au fost împroprietăți cu loturi de 0,5 sau 1 ha și cei ce lucraseră ca angajați în cooperative.

Numai că "între țăranii de altădată și muncitorii salariați ai cooperativelor agricole se produsese o ruptură majoră (...). Prin caracterul său impersonal, anonim (bunul colectiv aparține tuturor și, prin urmare, nimănui), «proprietatea socialistă» a modificat raporturile cu pământul și cu munca, i-a făcut pe muncitori să-și piardă sentimentul responsabilității" (Mauriel, 1994).

Țăranii au devenit astfel dintr-o dată proprietari unor terenuri pe care nu știau și nici nu puteau să le exploateze eficient pentru a supraviețui. Privatizarea marca desființarea C.A.P.-urilor, ea însă nu pune nimic în loc, deoarece România "avea o lege agrară, dar îi lipsea o lege agricolă" (B. von Hirschhausen-Lelerc, 1994).

Legea Fondului Funciar urma să aibă o importanță deosebită în realizarea "tranzitiei functionale" de la plan la economia de piață. Ea însă nu însemna practic nimic în planul "tranzitiei structurale", a schimbării întreprinderilor¹. România primea un model agrar, dar nu și unul agricol².

Prin desființarea cooperativelor, țăranii erau forțați să trăiască în principal din munca terenurilor ce le-au fost înapoiate. Constrângerile materiale și umane

apăreau ca obstacole greu de depășit, făcându-i adesea să invoce ajutorul Statului, cel care le permisesese supraviețuirea pe vremea C.A.P.-urilor.

Crăsani - un sat din Bărăgan

Situat în Câmpia Bărăganului, Crăsani este o comunitate rurală tipică pentru satele din zonă. Fostă zonă de mari latifundii, Bărăganul a fost cooperativizat în anii '50. Locuitorii săi sunt foști țărani clăcași, care au devenit apoi membri ai C.A.P.

Analiza noastră asupra Crăsaniului valorifică rezultatele cercetărilor realizate în perioada iunie 1994 - noiembrie 1995 de către Observatorul Social. Datele au fost furnizate cu ajutorul anchetei pe bază de chestionar și interviu, a interviurilor nedirecționate și a observației participative⁴. Comparatiile cu situația națională sunt realizate pe baza rezultatelor anchetei COMALP⁵ (septembrie 1995), conținând itemi identici cu cei la care au răspuns subiecții din Câmpia Bărăganului.

Crăsaniul este așezat pe malul Râului Ialomița care îl desparte de Șoseaua București-Slobozia și de calea ferată. Din această cauză, satul a fost și mai este izolat, fapt ce face aproape imposibilă naveta.

Populația satului este îmbătrânită, media de vârstă fiind de 50 de ani. Populația sub 10 ani și cea între 30 și 40 de ani este aproape inexistentă. Toți locuitorii sunt țărani, iar studiile lor se limitează la școala primară și gimnaziu. Specialiștii cu studii superioare sunt aproape absenți (există un singur absolvent de facultate), iar cadrele cu studii medii în domeniul agriculturii sunt foarte puține.

Această îmbătrânire a populației și lipsa personalului calificat are mai multe cauze. Unul din motive îl constituie migrația masivă de populație tânără în anii '70-'80 spre zonele urbane și industriali-

zate ("Dacă mergi la București, în cartierul 23 August, găsești tot Crăsaniul!", spunea un subiect). La acestea se adaugă izolarea localității, contactele cu comunele vecine fiind relativ dificile.

Veniturile crăsănenilor provin în special din munca pământului propriu. În puține cazuri ele sunt completate cu mici salarii pentru munca prestată îndeosebi în ferme agricole de stat. Dimensiunile reduse ale proprietăților țărănești, precum și lipsa de utilaje agricole au dus la crearea asociațiilor, "un fel de cooperative mai mici" după cum ne preciza un sătean. Asociațiile sunt alcătuite de obicei pe baza relațiilor de rudenie sau de vecinătate și presupun exploatarea în comun a pământului membrilor. Munca este prestată de însași proprietarii pământului. Deciziile sunt luate de șefii de asociație, în cele mai multe cazuri foști potentati locali (contabila C.A.P., inginerul agronom, fostul primar etc.).

Profitul obținut de către membrii asociației poate fi în bani sau în cereale. Banii sunt destinați îndeosebi consumului (cu precădere alimentară) sau economisirii⁶. Comportamentele de tip investițional sunt o excepție. Gospodăriile au un pregnant caracter autarhic, scopul lor principal pârând a fi supraviețuirea. De aceea produsele sunt consumate în cadrul familial sau sunt schimbate pe alte produse destinate tot consumului. Aceste schimburi îmbracă o formă absolut naturală, evaluările monetare fiind excluse.

Gospodăria mixtă difuză

Așa cum arăta H.H. Stahl, "unitatea ultimă a satului românesc tradițional este gospodăria și nu individul" (Stahl, 1973). Agentul social în sate precum Crăsani îl reprezintă gospodăria care cuprinde familia extinsă. Aceasta se compune din nucleul de la sat și rudele răspândite prin țară (cu precădere, copii plecați la oraș).

Membrii gospodăriei au drepturi egale asupra pământului. Exploatarea resurselor și luarea deciziilor se face în comun de către membrii familiei. În fiecare week-end și în concedii, membrii orașeni ai familiei vin în Crăsani pentru a ajuta la muncile agricole și a realiza un schimb de produse. Produsele se distribuie în rețeaua difuză a familiei. Acest tip de organizare este numit de V. Mihailescu *gospodărie mixtă difuză* (GMD).

GMD este o unitate ce funcționează autonom. Ea pune în mișcare o serie de mecanisme funcționale ce se bazează pe anumite rețele economice și sociale paralele cu cele ale statului. Datorită acestor mecanisme, distincția la nivelul mentalităților între membrii GMD din mediul rural și cei din mediul urban este greu de făcut. "Orașenii" care trei zile pe săptămână vin în sat și muncesc pământul sunt influențați de opiniile și atitudinile locuitorilor permanenți ai satului și invers. Astfel se poate vorbi nu numai despre o difuziune a bunurilor materiale în cadrul GMD ci și despre una a mentalităților.

Tranziția

Tranziția la Crăsani este legată în primul rând de desființarea CAP-ului, cel care reprezenta principala sursă de venit a sătenilor. Pe de o parte era venitul din salariu: "de dat trebuia să ne dea ceva" (sublinierea ne aparține). Însă "de la colectiv nu veneai cu mâna goală", declară un subiect, ci mai și furai: "Luam și eu ca toate celelalte. Când veneam (...), seara, așa făceam: îmi desfăceam cordonul și curgea (...) porumb. Aveam tot ce pofteam."

După 1989 cooperativa a fost desființată și țărani reîmproprietăriți. Prin efectul legii, sătenii au primit pământ, nu însă și mijloace pentru a-l lucra ("Pământul la noi, utilajele la ei!"). Totodată, țărani au început să aibă și un sentiment de respon-

sabilitate față de asigurarea supraviețuirii propriei familii și - implicit - față de exploatarea pământului ("Ne-a dat pământ, ne-a pus la muncă". Înainte "munceam, dar eram liberi: dacă voiam mă duceam, dacă puteam mă duceam. (...) Dar acum mă duc obligată").

În aceste condiții dispar două din sursele de venit: salariul ("Acum n-avem salariu, n-avem nimic.") și furtul (pentru că "furai, dar furai de la colectiv, la grămadă. Acu' îți dai cât de cât socoteală"). Astfel țărani sunt nevoiți să dezvolte strategii autonome pentru a face față noilor realități. Contextul în care se petrece acest fapt este marcat de faptul că, în decursul unei lungi perioade de timp, locuitorii Crăsanilor nu fuseseră puși în fața unor alegeri de tip social. Totodată, ei nu posedă cunoștințe despre funcționarea noii societăți.

Consecința firească a acestei situații o constituie apelul la structuri organizatorice asemănătoare celor ce și dovediseră viabilitatea în perioadele anterioare. Astfel au luat naștere asociațiile ("un fel de CAP-uri, dar muncești") alcătuite mai degrabă pe criteriul rudeniei decât pe cel al eficienței. La asociație "ne-am tras și noi după neamuri, cam grupați așa, cam în familie".

Dimensiuni ale INDCOL în Crăsani

Existența asociațiilor, cu caracteristicile lor deja amintite, ridică problema poziției crăsănenilor pe axa individualism-colectivismului.

Este foarte dificil să găsești un consens în ceea ce privește semnificația acordată conceptului de individualism-colectivism. În cel mai general sens, după Triandis¹, conceptul INDCOL se referă la opoziția fundamentală dintre interesele individuale și cele colective în societate: individualismul (IND) acordă prioritate drep-

turilor individuale și revendicărilor personale în fața obligațiilor sociale și scopurilor colective, în timp ce colectivismul (COL) este în primul rând *orientat spre grup*⁹.

Factorul INDCOL a fost folosit pentru a explica numeroase aspecte ale socialului cum ar fi: opiniile democratice, religiozitatea, conservatorismul, naționalismul, atitudinile socio-politice¹⁰. În studiul de față utilizăm factorul INDCOL pentru a explica cum este perceput rolul statului într-o comunitate rurală de tipul Crăsanilor.

Folosim în analiză abordarea lui Schwartz asupra factorilor INDCOL. Studiile lui Schwartz utilizează o concepție bidimensională a valorilor legate de INDCOL. Cele două dimensiuni principale sunt *deschiderea la schimbare vs. conservarea ordinii* și *creșterea personală vs. depășirea sine-lui*¹¹.

Pentru prima dimensiune (deschiderea la schimbare/conservatorism) tipurile de valori individualiste sunt *autodirecționarea, hedonismul și stimularea*. Aceste valori implică autonomie individuală și deschidere la schimbare. Valorile-tip pentru colectivism sunt *securitatea, tradiția și conformismul*; ele accentuează apartenența¹² la grup și conservarea ordinii tradiționale (Schwartz, 1992; Schwartz & Sagie, 1993).

Pentru a doua dimensiune, valorile creșterii personale sunt *acumularea și puterea*. Ele accentuează competiția pentru succesul personal și dominația asupra celorlalți. Valorile-tip pentru depășirea sine-lui sunt *universalismul și bunăvoința*. Ele exprimă cooperarea cu alții și interesul pentru bunăstarea lor (Schwartz, 1992; Schwartz & Sagie, 1993). Această dimensiune valorică discriminează între culturi egalitare și culturi ierarhice.

Deci, culturile individualiste promovează drepturile și revendicările individuale, în timp ce cele colectiviste valorizează loialitatea și atașamentul față de grupul de apartenență (Schwartz, 1994). În culturile colectiviste se poate vorbi despre justiție distributivă.

Conservarea ordinii

Împroprietărea cu pământ a fost un act dictat de rațiuni politice, căutându-se a se specula dorința de proprietate. Însă prin aceasta, Statul a furnizat doar un model agrar nu și unul agricol. Confruntat cu dificultățile generate de acest fapt, țărănul a început să valorizeze mai puțin dorința de proprietate, pe primul loc trecând nevoia de securitate: "Păi ce, eu înainte nu eram stăpân?! Adică nu știam de pământ, dar știam că trebuie să-mi vină cereale".

Necesitatea unui venit sigur este susținută și de opțiunea a 90% dintre săteni pentru "un salariu mic dar sigur" în defavoarea unui "venit mare, dar nesigur".

Totodată, crăsănenilor le este teamă de nou, 72% declarând că preferă "ceea ce este obișnuit". Așa cum am menționat, adoptarea unei decizii privind adaptarea la noua realitate este realizată, de regulă, pe baza unui precedent, prin recursul la structurile organizaționale preexistente (ca în cazul înființării asociațiilor).

Satul este caracterizat de o puternică notă de conformism. Aceasta se manifestă atât în domeniul practicii religioase ("se duc la biserică de ochii lumii"), cât și în opțiunile cotidiene ("Fac și eu ce face lumea. Se duc la colectiv, mă duc și eu; se duc la asociație, mă duc și eu.").

Totusi, cel puțin la modul declarativ, 86% dintre săteni susțin că se călăuzesc "după propria voință". Doar 30% dintre ei acceptă că sunt influențați în hotărârile pe care le iau și de ceea ce fac ceilalți¹⁴.

Autonomia individuală este tolerată fără a fi însă asumată: "Care vrea să se tragă pe margine și are putere deplină (are cal, are căruță), lasă-l acolo. Ăstlalți, bătrânii, treceți la asociație aici, tot pământul aici!". Cu toate acestea tinerii resimt constrângerile impuse de tradiție: "Tinerii vor să facă lucruri pe cont propriu și asta nu se poate".

Depășirea sinelui

Comunitatea Crăsanilor exclude la modul declarativ ierarhiile, atât la nivelul economic, cât și la cel al autorității personale ("Aici toți suntem o apă și-un pământ"). În percepția majorității, cei câțiva mai avuți ar trebui să împartă cu ceilalți ceea ce au ("Lale are mai multe tractoare, dar le ține în curte. Păi un tractor trebe să-l muncești dom'le. Dacă nu produce de ce-l ții în curte?!"). Ideea competiției, a eficienței pare a fi respinsă ("De ce ți se cuvine ție tot și mie nimic? Numai pentru faptul că ești competitiv?"). Se conturează astfel o mentalitate egalitaristă ("Dacă eu am o sută de milioane și tu trebuie să ai o sută de milioane (...). Dacă tu ai ce mânca, să am și eu. Pentru că eu fără tine și tu fără mine nu putem trăi."), mentalitate ce este dublată de o justiție colectivă, proclamând egalitatea în drepturi ("Ar trebui să se ia măsuri: pensiile să fie egalizate").

Acest sistem egalitar funcționează mai ales la nivelul familiei. Întrebați despre întrajutorare, sătenii au răspuns, că ei se ajută "între neamuri". Noii veniți în sat nu pot fi respectați pentru că ei "nu s-au făcut un neam de oameni". În relațiile interfamiliale apare *egoismul de clan*: "De ce să mă gândesc la tine, mă gândesc la mine. Ce am eu e al meu. Ce-i al tău - bună ziua! Dacă ai, ai; dacă n-ai, n-ai. (...) Nu discutăm: *ce-i al meu, e-al meu; ce-i al tău e și al meu!*" (sublinierea ne aparține).

Apar astfel primele semne ale unei mentalități individualiste, originare în egoismul de clan. La rândul său acesta derivă din existența GMD.

Expresia tendinței spre individualism se regăsește în dorința de acumulare a pământului: "Cât pot, plătesc lucrările, dar nu vând. Cred că nici un om de aici nu l-ar vinde". Astfel individualismul își găsește rădăcinile chiar în mentalitatea colectivistă. Începe a fi valorizată pozitiv și acumularea de capital uman, fiindcă "omul cu carte se descurcă mai repede".

Începutul schimbării este sesizat și de membrii comunității: "Înainte ne mai ajutam, dar acum fiecare trage pentru el".

Ierarhia socială

În concepția lui Dumont¹⁵, societățile colectiviste sunt caracterizate printr-o ierarhie socială strictă, în timp ce cele individualiste promovează egalitatea între indivizi.

Crăsaniul nu se abate de la această regulă. Ierarhiile există chiar dacă ele nu sunt explicite. Criteriul de investire cu autoritate este acela al deținerii resurselor¹⁶. Este vorba în primul rând de resursele materiale și de capitalul uman. Autoritatea maximă este deținută de șefii de asociație, dintre care se disting fosta contabilă a CAP (actualmente cea mai bogată din sat) și directorul școlii (despre care lumea știe că are două facultăți, fiind și șef de asociație). Puterea pe care acesta din urmă o are asupra sătenilor poate fi pusă în evidență prin faptul că unii dintre crăsăneni au refuzat la un moment dat să colaboreze cu echipa de cercetare. Motivul invocat pe șoptite a fost interdicția impusă de către directorul școlii, care nu fusese consultat în prealabil.

Rolul paternalist al Statului

Înclinația pronunțată spre colectivism îi face pe crăsăneni să invoce statul ca pe un tată și adesea să-i atribuie o autoritate supremă. 82% dintre săteni sunt convinși că bunăstarea lor depinde în primul rând de stat.

Această atitudine își găsește rădăcinile în trecutul colectivist, când întreaga viață socială era reglementată printr-o serie de norme precise, impuse de statul comunist. Statul era cel ce hotăra când și care să fie produsele cultivate, el împărțea sancțiuni și recompense, el oferea fiecăruia un salariu, indiferent de calitatea și

cantitatea muncii depuse ("timpul trece, leafa merge"). Statul, prin cei ce-l reprezentau, știa că oamenii fură de la CAP, dar închidea ochii. Unul dintre subiecți face chiar o paralelă cu soldații cehi din *Aventurile bravului soldat Svejk*, a căror lene și hotie erau tolerate de general deoarece "la luptă erau viteji".

În comunism, omul nu avea nici o responsabilitate. Statul făcea totul. Odată cu desființarea CAP-urilor și improprietarea, au început și grijile: pământul trebuie lucrat ("altfel te face de rușine"), iar acest lucru trebuie făcut în mod eficient. Omul însă nu este obișnuit cu acest tip de responsabilitate, iar autonomia individuală pare a-l înspăimânta. Dispariția ierarhiilor tradiționale și haosul tranziției complică lucrurile. Ordinea a fost ruptă și cel mai la îndemână mod de a controla evenimentele pare a fi apelul la tradiție, conservarea vechilor structuri. Această stare de fapt este favorizată și de sprijinul firav acordat de stat agriculturii.

92% din săteni se pronunță pentru existența unui singur partid, iar 89% pentru ca în fruntea țării să fie mai bine "un singur om hotărât, decât mai mulți cu idei diferite". Este explicită nevoia unui lider unic, ocrotitor, dar totodată hotărât și autoritar¹⁷.

Extrem de mediatizată sintagma a țaranului văzut ca stâlp al națiunii române, a satului ca leagăn ocrotitor al întregului popor a rămas întipărită în memoria țaranului. El își cunoaște bine propria importanță și știe că menirea sa este de a asigura viața întregului popor: "Ce-am mânca dacă n-ar exista agricultura?!"

Necazurile izvorăsc tocmai de aici. Țăranii dispun de pământ, cel ce ar trebui să producă bogăție, însă nu posedă mijloacele necesare pentru a-l face să rodească. Pe de altă parte nici nu au deprinderile necesare pentru a se descurca în asemenea împrejurări, iar mentalitatea lor, predominant colectivită, nu le permite adoptarea de strategii autonome.

În aceste condiții recursul lor la

stat este firesc și vine ca o consecință a inexistenței unei politici agricole. Deoarece statul, prin organul său legiuitor, a oferit un model agrar dar nu și unul agricol. Această lipsă este reclamată cu claritate de săteni: "Dă-mi posibilitatea și mie, ca țăran, să-mi cumpăr și eu o mașină agricolă, să muncesc pământul meu și să-ți dau și ție ca stat". Chiar mai mult: "Grâul nu-l treier singură. Cu ce? Să mă duc la Iliescu să iau o *Gloria* să treier grâul cu ea?!"

Statul este cel ce ar trebui să-și asume responsabilitatea bunului mers al lucrurilor. Înainte era mai bine "că nu mai era grija la mine, era la ei... Tot mai trăiam (...). Mai cu furatul..., mai cu altele... Acum grija e la mine (...). Nu iese beneficiu, bani nu iese".

În plus, deși piața este liberă, statul este perceput ca fiind cel responsabil de formarea prețurilor: "Vezi, d-aci pleacă nemulțumirea: îmi dai într-un fel, da'-mi iei de zece ori pe partea cealaltă. Ce rost mai are?", spune o femeie referindu-se la prețurile alimentare.

Mai mult, prin extrapolare, statul trebuie să asigure și alte aspecte legate de securitate și bunăstare. Referindu-se la fiul său care a terminat liceul, un subiect spunea: "Înainte mi-l lua (...). N-ai de ce să fii mulțumit că ai cheltuit atâta și acum mi l-a trimis acasă. C-am cheltuit trei ani de zile și acu' de ce nu mi-l angajează?".

Statul ar trebui să fie un fel de zeu, o divinitate care să ocrotească și să se îngrijească de toți supușii săi. Un subiect, căutând să accentueze cauza problemelor actuale, propune o soluție extremă: "Era bine dacă avea cine să ne conducă cum trebuie. Să vină cineva, să ne ia pământul ăsta de pe suflet, să nu ne mai supere cu el. Să-l ducă, să-l muncească, să ne dea să mâncăm, să ne lase în pace!".

Cu alte cuvinte statul ar trebui să fie încărcat cu responsabilități, cu obligații, însă nu ar avea dreptul să se amestece în treburile "interne" ale țaranului ("să ne lase în pace!").

Datele chestionarului confirmă toate aceste afirmații. 90% din locuitorii Crăsaniului susțin că statul trebuie să cheltuiască foarte mult sau mult pentru sprijinirea celor cu venituri mici, 96% - pentru sănătate, 90% - pentru reducerea somajului, 89% - cu învățământul ș.a.m.d. Cele mai mici scoruri le înregistrează sprijinirea marilor întreprinderi de stat (80%) și a micilor producători particulari (45%), în timp ce pentru subvenționarea agriculturii se pronunță cvasimajoritatea subiecților (95%)¹⁸. Diferența între ajutorul pentru întreprinderile de stat și cel pentru producătorii particulari se poate argumenta ținând cont de situația crăsănenilor plecați la oraș: cei plecați în anii '80 lucrează în general în întreprinderi de stat, depinzând astfel de politica guvernului în privința acestora, un protecționism accentuat oferindu-le siguranța unui loc de muncă, a unui salariu decent, precum și a unei eventuale surse de venit suplimentar ("împrumutul" de materiale de la fabrică). Tinerii plecați după 1989 și-au găsit de lucru, în general, la firme particulare, unde sunt plătiți la fel de prost, dar trebuie să și muncească.

Ocultarea Statului

O altă dimensiune importantă o reprezintă încrederea în instituțiile statului. Doar 26% din săteni au încredere în Guvern, 19% - în Parlament, 38% - în Justiție, 49% - în Primărie¹⁹.

Expresia neîncrederii în stat și în instituțiile sale o constituie perpetuarea unei economii subterane, continuatoare a economiei paralele din comunism. Este vorba de întregul sistem de schimburi din cadrul GMD care se constituie într-o veritabilă rețea economică secundară.

La acestea se adaugă egoismul de clan, opțiunea pentru autarhie familială, sătenii preferând să-și rezolve problemele în propria lor ogradă și respingând amestecul oricui.

Avem de-a face cu o atitudine ambivalentă față de stat. Prin mecanismele de funcționare ale GMD, țăranul dezvoltă niște rețele de relații socio-economice paralele cu cele formale, percepute ca aparținând statului: "La ai mei le dau eu, iar la ăia care n-are rude la țară să le dea statul!". Înainte "aveam și eu, avea și statul". Doar când aceste rețele se dovedesc a fi ineficiente săteanul face apel la instituțiile statului care sunt "obligate" să îi rezolve problemele.

Concluzii

Țăranul din Bărăgan pendulează permanent între funcționarea autonomă a gospodăriei și apelul la sprijinul statului, între independența și dependența familiei față de stat.

Mecanismul este un fel de perpetuum mobile, ieșirea din acest cerc vicios putându-se realiza doar în momentul depășirii mentalității colectiviste prin opțiunea pentru autodirecționarea individului. O astfel de ieșire s-ar putea produce dacă sistemul său de producție ar prelua controlul asupra resurselor necesare.

În acest context, menirea statului este de a oferi patternuri economice și sociale pentru ieșirea din criză. Țăranul așteaptă o soluție, o strategie pe care să o urmeze.

Desigur, se ridică problema în ce măsură această revendicare este justificată sau nu. Dorința noastră nu este de a oferi aici o soluție acestei chestiuni. Nu putem însă să nu observăm câteva fapte:

În primul rând, țăranul din Crăsani pare a fi un exemplu reprezentativ pentru întreaga țărănie română, împărtășind practic toate opțiunile acesteia în legătură cu încrederea în instituții, cu preferința pentru statul maximal, precum și în ceea ce privește strategiile de reușită urmate.

În al doilea rând, revendicarea țăranului se adresează unui guvern al cărui e-

lectorat este majoritar în mediul rural și care depinde aproape vital de acest electorat²⁰.

În plus, crăsăneanul nu are încredere, dintre instituțiile statului, decât în Președinție și Armată, Justiția, Primăria și, mai ales, Guvernul și Parlamentul situându-se la polul opus.

Prin urmare, sătenii vin și-și revendică drepturile, în fața unui Guvern în care nu au încredere și care, de destui ani, ezită în a-i sprijini. Cu toate acestea, ei, țărani, continuă să voteze constant pentru Guvern²¹.

Prezentăm în continuare câteva tabele ce sintetizează datele, permițând comparațiile între opțiunile țaranului din Crăsani și cele ale țaranului român în general. Informațiile în acest sens ne-au fost furnizate de chestionarele aplicate în cadrul temei COMALP în septembrie 1995, pe 1174 subiecți (dintre care 519 locuitori în

În opinia noastră, gradul ridicat de încredere a țaranilor în președintele Iliescu, asociat cu imaginea acestuia ca suport al Guvernului P.D.S.R. nu constituie o explicație suficientă al comportamentului electoral al crăsănenilor. Un factor explicativ cel puțin la fel de important îl constituie conservatorismul acestor țărani. Probabil aceeași explicație este valabilă și în ceea ce privește încrederea în Ion Iliescu, privit ca un garant al ordinii existente în momentul respectiv.

Anexă

mediul rural) - eșantionul fiind reprezentativ la nivel național - și în noiembrie 1995 pe 61 de locuitori ai Crăsanilor.

Pentru a ușura citirea datelor, am rotunjit cifrele, renunțând la a menționa zecimalele. Toate datele etichetate "Național" se referă la subiecții din rural ai sondajului COMALP.

Tabel 1. Strategii actionale

Itemul	Crăsani	Național
• E mai bine să ai un salariu mic, dar sigur, decât un câștig mare, dar nesigur	90*	89
• În general, în viața de zi cu zi preferați ceea ce este obișnuit	(72)	(61)
• În viață, omul trebuie să se călăuzească după propria voință	86	87
• În viață, omul trebuie să se călăuzească după ceea ce fac ceilalți	30	43

* cifrele reprezintă ponderea opțiunilor "în mare măsură" și "în foarte mare măsură" în total răspunsuri utile, cu excepția celor puse între paranteze, la itemul respectiv, toate răspunsurile fiind afirmative (diferențele până la 100% fiind asigurate de non răspunsuri)

Testele statistice nu relevă diferențe între răspunsurile celor două grupuri. (Valori foarte mici ale χ^2 la nivele de sem-

nificație mari, sau, în cazul în care χ^2 este semnificativ, valoarea lui lambda este egală cu 0)

Tabel 2. Opțiunea pentru autoritarism

Sunteți de acord cu următoarele afirmații...	Crăsani		Național		Non răspunsuri ¹	
	Total ¹	Valide ²	Total ¹	Valide ²	Crăsani	Național
• Este bine să existe un singur partid politic	(58)	73	(56)	65	21	14
• În fruntea țării, mai bine un singur om hotărât, decât mai mulți dar cu idei diferite	(79)	89	(79)	85	12	7

¹ cifrele reprezintă ponderi ale opțiunilor "acord total" și "acord parțial" în total răspunsuri

² cifrele puse între paranteze reprezintă ponderi în total răspunsuri valide.

Pentru cel de-al doilea item, nu există diferențe semnificative statistic între răspunsuri, ceea ce reflectă similaritățile existente în rândul țăranilor români în ceea ce privește necesitatea unui lider unic, autoritar.

Diferențe nu apar nici în ceea ce privește acceptarea pluripartitismului (χ^2 foarte mic). Practic, locuitorii Crăsaniului nu se abat de la tendința țărănimii române de a se îndoi de viabilitatea unui sistem multipartinic. Crăsănenii se exprimă cu fermitate pentru un singur partid politic care "să facă ordine". Totuși hotărârea în susținerea acestei idei este mai scăzută față de adoptarea punctului conform căruia este mai bine "un singur om în fruntea țării...", după cum o arată și numărul de non-răspunsuri.

Explicația diferenței de non-răspunsuri este aparent dificil de descifrat. La nivel național indecizia este de două ori mai scăzută, iar la primul item sunt de două ori mai multe non-răspunsuri față de al doilea. Probabil, izolarea localității și raritatea resurselor în Crăsani își pun amprenta și asupra acestei opțiuni, explicând parțial primul aspect. În plus se ridică problema abstractizării presupuse de ideea de partid. Pe de altă parte, o astfel de formațiune presupune existența mai multor membri ceea ce ar contrasta imaginea unui lider unic, creând confuzii în înțelegerea și acceptarea unei lumi extrem de complexe. O explicație de acest tip rămâne însă foarte aproape de pura speculație și, în orice caz, este departe de a releva în întregime ceea ce se află în spatele realității discutate.

Tabel 3. Stat minimal/maximal

Guvernul ar trebui să cheltuiască mult cu...	Crăsani		Non răspunsuri	
	Crăsani	Național	Crăsani	Național
• sănătatea populației	96 ¹	98	15	2
• ajutorul agriculturii	95	97	13	3
• reducerea somajului	90	98	20	3
• ajutorarea celor cu venituri mici	90	94	18	4
• școli și profesori	89	94	13	4
• ajutorul marilor întreprinderi de stat	80	81	20	10
• ajutorul micilor producători particulari	45	60	34	10

¹ cifrele reprezintă ponderea opțiunilor "foarte multă" și "mult" în total răspunsuri valide

Nivelul scăzut al coeficienților de asociere ($\lambda=0$ în toate cazurile în care χ^2 este semnificativ) relevă faptul că nu există diferențe semnificative din punct de vedere

statistic nici în ce privește răspunsurile la itemii în discuție.

Prin urmare devine extrem de interesant faptul că, la nivelul întregii

Românii, țărani sunt interesați în primul rând de situația în care se află ei înșiși și abia apoi, într-o mai mică măsură, de lucruri care nu îi influențează în mod direct.

Interesantă este și ponderea non-răspunsurilor, privită sub două aspecte. Pe de o parte o analiză longitudinală, realizată în interiorul grupurilor, relevă o creștere a indeciziilor pe măsură ce subiecții cu opinii "pozitive" descresc. Cu alte cuvinte, pe măsură ce interacțiunea cu obiectul scade, crește indiferența față de el, opinia subiecților devenind inexistentă. Analiza

transversală pune în evidență faptul că această creștere este mai pronunțată pentru eșantionul național (o diferență între extreme de 80%, față de 44,11% pentru Crăsani). Motivul acestei diferențe poate fi regăsit în cel de-al doilea rezultat al analizei transversale: ponderea non-răspunsurilor este de trei, patru și chiar cinci ori mai ridicată în Crăsani. Explicația celor două ultime constatări rezidă în îndepărtarea mai mare a locuitorilor Crăsanilor de problemele în cauză.

Tabel 4. Încrederea în instituțiile statului

Câtă încredere aveți în...	Crăsani	National
• Parlament	19 ¹	35
• Guvern	26	39
• Justiție	38	57
• Președinte	44	38
• Primărie	49	46

¹ cifrele reprezintă ponderi ale opțiunilor "foarte multă" și "multă" în total răspunsuri valide.

Nu există diferențe statistice semnificative în ceea ce privește răspunsurile la acești itemi.

Toate aceste date susțin ipoteza asemănării între țăranul din Crăsani și țăranul român

imaginat ca medie a trăsăturilor abordate în demersul de față.

Note și bibliografie

1. Reforma agrară din 1946 pusese în mișcare același mecanism, prevăzând doar o împroprietărire cu pământ, fără a asigura o infrastructură care să garanteze exploatarea eficientă a acestuia. Procesul nu a fost însă încheiat dată fiind colectivizarea ce a urmat și apariția "proprietății colectivistice".
2. Vezi M.C. Mauriel, 1994, pp. 132-133.
3. Vezi Sivignon, 1992-1993.
4. Mulțumim Observatorului Social pentru permisiunea de a utiliza datele.
5. A Catedrei de Sociologie a Universității București. Sondajul a fost coordonat de prof. Dumitru Sandu, căruia îi mulțumim, de asemenea, pentru amabilitate de a ne pune datele la dispoziție.
6. Vezi B. Voicu, 1995.
7. V. Mihailescu, 1995.
8. Triandis, 1990.
9. "group-oriented".
10. K. Phalet, "Individualism-colectivism: concept and measurement".
11. "self enhancing" & "self transcending values".
12. "the embeddness".

13. La nivelul întregii României, doar 59% din locuitorii rurali împărtășesc această opinie (vezi Tabel 1).
14. La nivel național, opțiunile țăranilor români sunt apropiate (ca medie) de cele ale crăsănenilor, așa cum reiese și din comentariile ce însoțesc tabelul 1 din anexa lucrării.
15. Dumont, 1983.
16. În sensul acordat acestora de Dumitru Sandu, 1996.
17. Situația în rândul țăranimii, la nivel național, prezintă asemănări în ceea ce privește opțiunea pentru un singur lider, dar și deseosebiri în raport cu acceptarea pluripartitismului (vezi tabelul 2 din anexă).
18. Este interesant de remarcat că nici în ceea ce privește opțiunea pentru statul minimal/maximal, crăsănenii nu prezintă diferențe semnificative din punct de vedere statistic în raport cu opțiunile celorlalți țărani români (vezi tabelul 3 din anexă).
19. În ceea ce privește opțiunile tuturor locuitorilor rurali din România, încrederea în instituțiile statului, deși este mai ridicată, se menține la un nivel scăzut (tabelul 4).
20. Mai mult, o altă parte importantă a electoratului PDSR este alcătuită din țărani care au migrat la orașe în căutarea unui loc de muncă sau a unor condiții mai bune de viață, fără a renunța la legăturile cu rudele și prietenii rămași la sate.
21. În Crăsani 28% din opțiunile electorale se îndreptau spre PDSR, față de 11% - CDR și 6% - PD (33% - nehotărâți și 12% declarau că nu vor vota). La nivel național, în mediul rural, cifrele erau asemănătoare: 24% - PDSR, 5% - CDR, 6% - PD, 33% - nehotărâți, 8% - nu votează. În ambele cazuri numărul non-răspunsurilor a fost de aproximativ 2%. Alegerile din noiembrie 1996 au confirmat aceste tendințe: voturile țăranimii, în special ale celei din Vechiul Regat, s-au îndreptat preponderent spre Ion Iliescu și PDSR.

Dumont, Louis, 1983, *Essais sur l'individualisme moderne: une perspective anthropologique sur l'ideologie*, Éditions du Seuil, Paris.

Leclerc von Hirschhausen, Béatrice, 1994, *L'invention de nouvelles campagnes en Roumanie*, în *L'Espace géographique*, No.1.

Maurel, Marie-Claude, 1994, *La transition postcollectiviste. Mutations agraires en Europe centrale*, Editions L'Harmattan, Paris.

Mihăilescu, Vintilă, 1995, "Tranziția mentală în mediul rural", prezentată la A Doua Ediție A Conferinței Societății de Antropologie Culturală din România, Ilieni.

Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției*, Editura Staff, București, 1996.

Schwartz, S. H., 1992, *Universals in the Context and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries*, în M.P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Academic Press, New York.

Schwartz, S. H. și Sagiv, L., 1993, *Identifying Culture Specifics in the Content and Structure of Values*, în *Journal of Cross-cultural Psychology*.

Sivignon, Michel, 1992-1993, *La diffusion des modèles agricoles: essai d'interprétation des agricultures de l'est et du sud de l'Europe*, în *Revue Géographique des Pyrénées et du*

- sud-ouest, tome 63, fasc. 2, Toulouse.
- Stahl, H.H., 1959, *Contribuții la studiul satelor devălmașe*, vol. II, Editura Academiei, București.
- Triandis, H.C., 1990, "Cross-cultural Studies of Individualism-Collectivism", în R.A. Deinstbier & J.J. Berman (eds.), *Nebraska Symposium on Motivation 1989: Cross-cultural Perspectives*, University of Nebraska Press, *Nebraska*.
- Verdery, Katherine, winter 1994, "The Elasticity of Land: Problems of Property Restitution in Transylvania", în *Slavic Review*, vol. 53, no. 4.
- Voicu, Bogdan, 1995, *Crăsani - Voinești: O abordare comparativă prin prisma veniturilor și a utilizării acestora*, prezentată la A Doua Ediție A Conferinței Societății de Antropologie Culturală din România, Ilieni.